

Professor d'ESADE

Raimon Ribera

La felicitat dels ciutadans

¿L'estat té alguna cosa a dir en la felicitat dels ciutadans? El tema ha aparegut recentment en el debat públic i mereix una certa reflexió. D'entrada, és fàcil tenir dues reaccions espontànies contraposades. La primera vindria a dir: «La felicitat és quelcom de purament subjectiu i personal, que cadascú ha de mirar d'assolir, i l'estat no hi té res a fer ni a dir. Només faltaria que interferís en la intimitat de les persones». La segona reacció seria: «La felicitat és la gran aspiració dels éssers humans, i per tant de tot ciutadà. L'estat està al servei dels ciutadans, és un aparell creat per facilitar una convivència que permeti a les persones desenvolupar el seu itinerari vital. L'estat mira d'afavorir el benestar dels ciutadans, i el benestar va més enllà de les qüestions materials, inclou les més fondes aspiracions, el desig de dur a terme una vida reeixida». No ens precipitem a classificar aquestes reaccions de liberal la primera i de socialdemòcrata la segona. Més aviat es genera la impressió que totes dues són encertades. Això ens porta a mirar-nos el tema amb una mica més de deteniment.

La felicitat

No és fàcil parlar de la felicitat. Ens costa definir-la, barrejada com està amb tota una constel·lació de conceptes: joia, pau, benestar, beatitud, plaer, satisfacció, realització, eufòria, entusiasme, vida viscuda amb sentit, etc. Ens costa també copsar-ne amb precisió l'existència: sovint no sabem si som feliços nosaltres mateixos, o si ho són els que tenim al costat. Podem fins i

tot no saber prou bé què volen dir els que ens envolten quan ens diuen que són feliços. La felicitat és una noció difícil de precisar i una experiència difícil de comunicar.

Hi ha una primera aproximació que la caracteritza com una sensació subjectiva, personal, duradora, agradable i equilibrada, que conjumina, d'una banda, el «no patir», l'absència de sofriment, de neguit, de malestar, i d'altra banda una sensació de plenitud, de satisfacció, de sentir-se bé, content. A un nivell complementari, se la pot veure també com una situació que combina la disposició de possessions suficients i circumstàncies favorables (salut, bona feina, relacions d'amor i amistat, família, temps lliure, etc.) amb la capacitat de proposar-se projectes realitzadors. Projectes que poden ser de dues menes: individuals i col·lectius. Pel que fa als projectes individuals, sembla clar que moltes iniciatives –incloses moltes iniciatives empresarials– responen a aquesta dinàmica de recerca de la felicitat. Pel que fa als projectes col·lectius, moltes iniciatives d'ordre associatiu, i també algunes empreses, incloses les de caire cooperatiu, s'insereixen en aquesta perspectiva; i més endavant veurem l'important paper de la comunitat en la generació de projectes col·lectius globals, necessaris també per a la felicitat dels ciutadans. Muntem empreses, pertanyem a associacions, compartim ideals, per ser feliços.

Aquesta és una aproximació assenyada al fenomen de la felicitat –la qual, cal recordar-ho, no és un valor... És una bona descripció del denominador comú que hi ha darrere de les vivències de felicitat. En la vida, però, sovint la felicitat no es manifesta directament amb aquestes característiques, sinó que ho fa vestida amb certes peculiaritats; a la vivència subjectiva li costa veure's reflectida en una consideració tan descriptiva. La felicitat, gran aspiració de tot ésser humà, és viscuda amb aparences peculiars. Sense contradir, doncs, aquesta definició bàsica de felicitat, mirarem d'analitzar aquestes manifestacions habituals de la felicitat, fet que ens permetrà acabar de copsar per què tants pensadors –des d'Aristòtil fins al Dalai Lama– han considerat que el propòsit de la nostra existència és buscar la felicitat; per què Thomas Jefferson fins i tot va incloure la referència a aquesta recerca (la famosa *pursuit of happiness*) a la Declaració d'independència dels Estats Units d'Amèrica; per què Albert Camus, des d'una òptica més tràgica, arriba a afirmar: «Le bonheur est la plus grande des conquêtes, celle qu'on fait contre le destin qui nous est imposé».

Felicitat-intensitat

És possible que es puguin aplegar les manifestacions de la felicitat en tres grans famílies. La primera –en direm *felicitat-intensitat*– seria la de la felicitat com a intensa vivència íntima, subjectiva, com a poderós moviment del propi cor –o de la pròpia ment, si es prefereix aquesta expressió–; cor que es posa a bategar, ment que emet una mena d'onada vibratòria que ressona en totes les neurones: instants preciosos, de gran intensitat, on la persona es transfigura, i amb ella es transfigura tota la realitat. Instants en què el rostre s'il·lumina i que són considerats un tresor; instants que enforteixen per afrontar les dificultats del viure, que arrelen al món i reconcilien amb la vida. Són dels moments més bells i valuosos que es poden experimentar, moments d'una intensitat escruixidora que convida a sortir d'un mateix, a proclamar i compartir aquella exaltació que desborda, que és més gran que la mateixa persona. Fugissera com un ocell, la felicitat-intensitat, encara que algú la vegi com un simple efecte de la presència de dopamina al nostre cervell, és una de les meravelles de la humanitat, tan potent que l'evolució ha permès que només amb unes gotes escadusseres d'ella ja quedi polaritzada tota l'existència: hom vol viure alguns d'aquests «moments de felicitat».

Felicitat-seguretat

Hi ha una segona família, la que formen les visions relacionades amb el que podríem dir *una sensació perdurable d'ordre i seguretat*. Visions relacionades amb la satisfacció de sentir-se protegit d'amenaces i perills, de poder confiar a recórrer sense entrebancs greus el propi itinerari vital. Els humans som fràgils, i valorem molt tot el que ens ofereix unes certes garanties de continuïtat. Aquí ser feliç s'identifica amb sentir-se arrecerat, protegit; s'identifica amb el fet de poder pensar en el futur sense incertesa pel mig, sense l'angoixa de pensar que no sabem com ens en sortirem. La vida és sempre fràgil i imprevisible, però és possible experimentar una sensació subjectiva de seguretat, de certesa, de tranquil·litat: aquesta és la felicitat-seguretat. Menys exaltant, menys emocionant que la primera, però a la qual ens aferrem terriblement si la veiem amenaçada, i que fàcilment considerem preferible si hem d'optar per una de les dues.

Felicitat-harmonia

Hi ha encara una tercera família de manifestacions de la felicitat: la que aplega les vivències de la felicitat com una relació d'harmonia amb un mateix i amb l'entorn, de satisfacció per l'existència, de conformitat radical amb el fet de ser, que va més enllà de les circumstàncies concretes, que no està lligada a una sèrie d'esdeveniments afortunats, sinó que depassa tota circumstància perquè radica en el nucli més central de la persona, i que es tradueix en expressions d'admiració i agraïment. *Beatitud* i *pau interior* han estat termes sovint associats a aquesta tercera concepció de la felicitat: arribar a veure la unitat profunda i la magnificència que se'ns mostren al misteriós cor de la realitat, més enllà de la seva diversitat i els seus aspectes terribles, heus ací la gran aspiració.

La felicitat-harmonia és comparable a una mena d'afirmació global, una mena de «molt bé» universal, a una reacció d'acceptació i contentament davant de qualsevol situació. Aquesta felicitat és la més difícil d'assolir, i requereix sovint –però no sempre– un llarg aprenentatge, una tenaç manipulació redreçadora de la nostra ment. Una de les definicions de felicitat que ens proposa Albert Camus es pot situar en aquesta perspectiva: «Qu'est-ce que le bonheur sinon l'accord vrai entre un homme et l'existence qu'il mène?». Quan hi ha aquest acord res no pot commoure la radical sintonia amb l'existència.

Aquesta és una felicitat amb enemics molt poderosos: començant pels nostres mals humors i la tendència a queixar-nos, i acabant per la terrible presència del mal, tant el derivat d'esdeveniments naturals com el que sorgeix de les injustícies en les relacions socials, com el que tothom porta enquistat en algun plec del seu interior. I, tot i això, aquesta felicitat té la gosadia d'afirmar-se, de proclamar la possibilitat d'experimentar plena harmonia amb el cosmos, amb la humanitat, amb els que tenim a prop i amb un mateix.

Interrelació

Quin és el grau d'interrelació entre aquestes tres famílies? Tenen lligams que justifiquin l'ús d'un mateix terme, *felicitat*, per referir-se a totes tres? El vincle més fort és potser el fet que totes tres són experimentades alhora com a valuoses, com a altament desitjables pels éssers humans. I com a tresors

immarcescibles: no són un bé material que es pot perdre, sinó sensacions vitals enormement gratificants i dignes de ser experimentades. Ara bé, més enllà d'aquest status compartit, hi ha alguna vinculació de dependència entre elles? Aquí la resposta no és tan clara, més aviat es poden donar independentment les unes de les altres. No n'hi ha cap que sigui requisit per a una altra; ni cap que tingui una de les altres com a conseqüència inevitable. Podem no experimentar-ne cap, o una, o dues, o totes tres, però no perquè n'experimentem una tenim accés a una altra.

Algú pot trobar això contraintuïtiu, i considerar que la felicitat-seguretat és condició de possibilitat de les altres dues. No oblidem, però, que quan parlem de felicitat-seguretat no estem parlant d'una situació objectiva, sinó que continua sent una vivència subjectiva, una «sensació». Algú pot gaudir de condicions materials favorables i no experimentar ordre i seguretat; i algú altre pot experimentar-ne en un context que podríem considerar precari. Diguem ja, però, que les condicions objectives afavoreixen, faciliten força directament la vivència de la felicitat-seguretat. La felicitat frueix, certament, d'una gran autonomia, però tampoc viu només de l'aire del cel, o del pur esforç voluntarístic personal, per tenaç que sigui. I així com la dopamina, un dels nostres neurotransmissors, és un fonament biològic de la felicitat-intensitat, també determinades circumstàncies materials i socials afavoreixen la felicitat-seguretat. Què afavoreix la felicitat-harmonia? L'esforç de la voluntat i el treball sistemàtic, sí, però també l'anàlisi serena de les situacions, l'atenció a l'entorn, la capacitat d'estimar, la vida comunitària, la proximitat a la natura...

**Muntem empreses,
pertanyem a
associacions,
compartim ideals,
per ser feliços**

Paper de l'estat

En vista d'aquestes consideracions, podem tornar a la pregunta que encapçala aquest text: l'estat té alguna mena de paper o relació amb la felicitat personal dels ciutadans? És un punt interessant i actual, quan alguns semblen reivindicar noves funcions per a l'estat que vagin més enllà de les que desenvolupa actualment. Un estat, a més de vetllar per l'acompliment d'unes funcions molt determinades de gestió, seguretat, etc., ha d'oferir, també, elements que facilitin una vida plena, feliç, dels seus ciutadans?

Aquí considerem que l'estat el que ha de fer és fer bé el que li correspon,

les tasques que actualment té assignades. No cal que entri en nous àmbits d'activitat per ajudar els seus ciutadans a ser feliços. Els ajudarà fent bé i a fons el que se li demana actualment. No ens podem quedar, però, en una simple afirmació d'opinió. Hem de mirar de justificar-la, fent servir les distincions fetes fins ara, les quals no ens permeten ni limitar-nos a negar qualsevol vinculació entre estat i felicitat i tancar així el tema, ni limitar-nos a afirmar la vinculació sense cap més consideració. Haurem de precisar una mica més.

Sembla força evident que l'estat no pot influir en la felicitat-intensitat. Viure-la és una sort, un privilegi. Potser és també un encert, però si ho és, és atribuïble només a la persona que l'experimenta, que ha sabut construir la seva vida i la seva persona de tal manera que han quedat portes obertes per a la irrupció de la felicitat. Aquí, però, cal anar amb compte amb un perill que no hem esmentat abans: les falses felicitats-intensitat. Malauradament, el desig d'experimentar felicitat pot induir a actituds o estats mentals desencertats, on la persona fa veure davant de si mateixa i dels altres que experimenta felicitat, s'enganya autoimposant-se estats d'excitació o exaltació que confon amb la felicitat. Aquest mecanisme recorre de vegades també a elements externs que l'afavoreixen, com és el cas de les reaccions histèriques dels «fans» –o sigui, dels «fanàtics»– davant de l'ídol. L'extrem d'aquesta situació és la ingestió de drogues: la felicitat-intensitat provocada mecànicament per substàncies químiques alienes. Llavors podríem dir que l'estat, si bé no pot ajudar la gent a experimentar la felicitat-intensitat, sí que pot ajudar-la a no recórrer els camins de les falses felicitats-intensitat, sigui a través del sistema educatiu o a través del sistema sanitari; sigui fomentant els debats socials sobre els costums, el civisme, l'orientació vital, o controlant els continguts de la publicitat; sigui a través de la lluita contra l'extensió de l'ús de les drogues. Evidentment, l'estat no està ni pot estar sol en aquesta tasca: famílies, mestres, colles d'amics, entitats que treballen pel civisme convergiran amb els seus esforços. Però hi ha un cert paper de l'estat en la lluita contra les falses felicitats-intensitat.

El paper de l'estat en la felicitat-seguretat és potser més clar i ja ha quedat apuntat: l'estat pot i ha d'afavorir les condicions objectives (materials, jurídiques, etc.) que faciliten la vivència de la felicitat-seguretat. Estem acostumats a parlar d'*estat del benestar*, i també associem molt fàcilment

l'estat a la seguretat: doncs bé, d'alguna manera, aquesta dimensió de l'estat com a benefactor podria donar peu a l'ús d'una expressió com la d'*estat de la felicitat*, entesa com l'estat afavoridor o garantidor de condicions objectives que faciliten la felicitat-seguretat. Però no sembla gaire recomanable l'ús d'aquesta «infeliç» expressió: necessitaria tanta matisació que fàcilment esdevindria inexacta, desorientadora i possible plataforma de moltes demagògies. De la mateixa manera, tampoc sembla gaire afortunada la fórmula *dret humà a la felicitat*, que també pot generar molta confusió. Evidentment tothom ha de poder ser feliç i hem de mirar de crear les bases objectives per facilitar-ho, però fer-ne un dret amb derivacions jurídiques sembla més aviat poc adient, i pot donar peu a reivindicacions del tot improcedents.

Així doncs, amb totes les restriccions que hem fet, es podria arribar a formular el següent: cal un estat preocupat –i ocupat– a establir un context material i social que afavoreixi la felicitat –entesa com a felicitat-seguretat– dels ciutadans. No sembla pas una concepció gaire llunyana –i tampoc sembla anar gaire més enllà– de la que habitualment es té de l'estat del benestar, aquest estat protector que és una de les grans innovacions històriques del segle xx i que encara malda per escampar-se per totes les societats del planeta –aquesta deu ser una de les grans tasques pendents del segle xxi. No oblidem que el paper psicològic que en temps dels nostres avantpassats caçadors-recolectors tenien la garantia dels aliments i la protecció contra el fred ara el té la *seguretat social*, nom ben pertinent: protecció davant del no tenir feina, davant de la malaltia, davant d'una vellesa en solitud i abandó, que l'estat completa amb altres eines que ens ajudin a consolidar les possibilitats d'una vida digna: l'educació, els suports per tenir una llar, etc.

Intervé l'estat en la felicitat-harmonia? Poc. Potser només establint un marc facilitador de la vitalitat de la comunitat. Perquè la felicitat-harmonia, tot i ser una qüestió molt personal, pot quedar profundament impactada per la incidència de la comunitat. No només depenem de nosaltres per ser feliços: la comunitat hi té molt a dir. No vivim sols, sinó compartint la vida amb els altres, i compartir la vida vol dir acompanyar-se, ajudar-se mútuament, fer-se costat. Si per assolir la felicitat-harmonia hem d'apaivagar i redreçar

**Thomas Jefferson
va incloure la
referència a la famosa
pursuit of happiness
a la Declaració
d'Independència dels
Estats Units d'Amèrica**

la nostra ment, els altres ens hi poden ajudar. Si hem d'establir una relació d'harmonia amb el nostre entorn, els altres hi tindran un paper clau, entre altres coses perquè ells formen part d'aquest entorn. Si hem de compartir ideals i projectes col·lectius, els altres ens seran imprescindibles.

Què afavoreix la felicitat-harmonia? L'esforç de la voluntat i el treball sistemàtic, sí, però també l'anàlisi serena de les situacions, l'atenció a l'entorn, la capacitat d'estimar, la vida comunitària, la proximitat a la natura...

Som éssers profundament lliures, però som també éssers profundament comunitaris. Això és prou evident si ens referim a la comunitat propera, avui malauradament sovint limitada a la família, el cercle d'amics i els companys de feina. Es troben a faltar nivells més elevats de vivència comunitària en les relacions de veïnatge –dificultats per la ciutat, pel desbordament d'ocupacions i relacions, i per les dinàmiques de satisfacció individual de moltes necessitats d'entreteniment–; en les relacions polítiques –per transformar col·lectivament l'entorn social–; en els cercles culturals –on compartir la contemplació o la creació culturals–, en les comunitats de fe –per compartir conviccions profundes i símbols–, etc. Però també és evident la importància de la comunitat quan es fa referència a la gran comunitat, a la comunitat on es pertany anònimament, però que també vertebrava la pròpia identitat: la comunitat nacional, el poble, que va més enllà del que anomenem *estat*. L'estat és una emanació de la comunitat que no l'esgota ni la substitueix. És una eina de la comunitat per servir a la comunitat, però la comunitat no pot delegar totes les seves funcions en l'estat –com de vegades sembla estar temptada de fer.

Respecte a la felicitat-harmonia, hi ha unes funcions que l'estat no pot ni ha d'assumir, però la comunitat sí. Unes funcions que completen i complementen les assumides per la comunitat propera. Unes funcions de vertebració d'identitat, de llenguatge compartit, de tradicions i costums que identifiquen. No és l'estat qui configura, és la comunitat. Una comunitat pot tenir un paper vertebrador fins i tot sense estat. I és més important aquesta funció d'aglutinació i identificació que té la comunitat que no pas les funcions que pugui desenvolupar l'estat. Hi pot haver comunitat sense estat, quan no tindria sentit un estat que no emanés d'una comunitat. Tot això és ben sabut, però aquí és pertinent recordar-ho perquè aquest paper de la gran comunitat és també rellevant per a la felicitat. L'harmonia amb l'entorn

depèn també del grau d'harmonia d'aquest mateix entorn. I l'harmonia de l'entorn passa per l'ordenació i bellesa del territori, per la tranquil·litat de la convivència, per la solidesa i el sentit dels projectes proposats, per la força de les il·lusions compartides. I aquesta mena de coses són responsabilitat de la comunitat. S'està oblidant actualment aquesta dimensió comunitària que va més enllà de l'estat? S'està delegant tot a l'estat, i per això es vol fins i tot delegar-li la responsabilitat de la felicitat dels ciutadans?

Conclusió

La felicitat dels ciutadans no depèn només del que pugui fer l'estat, i pot produir-se a pesar del que faci o deixi de fer l'estat. L'acció de l'estat no pot generar mecànicament felicitat, ni pot esdevenir obstacle insalvable per a la felicitat. Però això no ha de portar a actituds d'heroisme solitari: cal no menysprear les circumstàncies, i tenir present que l'estat també pot i ha d'establir un marc que afavoreixi la recerca de la felicitat per part dels ciutadans.

L'estat no pot assumir el que correspon a la persona en la recerca de la felicitat. Ni pot substituir la comunitat en el paper que ella pot tenir en aquesta recerca. El que l'estat pot fer i ha de fer és aportar elements que facilitin que els ciutadans puguin desenvolupar la seva tasca de recerca de la felicitat. I això passa, com ja hem dit, per fer realment i bé el que se li demana de fer. Que és molt, certament: a més del seu paper tradicional en el manteniment de l'ordre i la implementació de la llei –que inclourà el respecte als drets humans–, li estem demanant que assumeixi també educació, sanitat, pensions, polítiques d'habitatge, polítiques de família (guarderies, assistència domiciliària a la gent gran, centres geriàtrics, ajudes a la natalitat, gestió del temps), polítiques actives d'ocupació, polítiques contra la pobresa i l'exclusió social, polítiques que afavoreixin la dinàmica econòmica, prevenció de grans riscos, redistribució de la renda, grans infraestructures, mecanismes per garantir la cohesió social, etc. Fer bé tot això, que és molt, és la gran tasca que correspondria a l'estat pel que fa a la seva contribució a la felicitat dels ciutadans.

**Cal un estat preocupat
–i ocupat– a establir
un context material i
social que afavoreixi la
felicitat –entesa com a
felicitat-seguretat– dels
ciutadans**